

ИНСТИТУЦИОННЫЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ОТНОШЕНИЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация. Статья посвящена исследованию институций, регулирующих отношения интеллектуальной собственности в Украине. Определены сущность и значение институционного регулирования в обеспечении реализации отношений интеллектуальной собственности. Проанализирован генезис институционных основ реализации отношений интеллектуальной собственности в Украине. Исследованы содержание и структура формальных институций, которые упорядочивают взаимодействие между субъектами интеллектуальной собственности. Рассмотрены сущность, структура и значение неформальных институций в регулировании интеллектуальной собственности в Украине.

Ключевые слова: институционное регулирование, интеллектуальная собственность, формальные институции, неформальные институции, транзакционные издержки.

INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF REALIZATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RELATIONS IN UKRAINE

Summary. Article is devoted to analysis of institutions that regulate intellectual property relations in Ukraine. Nature and role of institutional regulation in ensuring the realization of intellectual property relations are discovered. Genesis of institutional foundations of realization of intellectual property relations in Ukraine is analyzed. Nature and structure of formal institutions that regulate repeated interactions among intellectual property subjects are investigated. Substance, structure and role of informal institutions in regulation of intellectual property relations in Ukraine are considered.

Key words: institutional regulation, intellectual property, formal institutions, informal institutions, transaction costs.

УДК 33.1 (075.8)

Волошанська А. В.

*аспірант кафедри міжнародної економіки та фінансів
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Voloshanska A. V.

*PhD student of the Department
of International Economic Analysis and Finance
Lviv Ivan Franko National University*

ПРОБЛЕМИ ВИМІРЮВАННЯ ЯВИЩА ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ В КРАЇНАХ СВІТУ

Анотація. У статті досліджено явище деіндустріалізації та виокремлено проблеми вимірювання явища деіндустріалізації в різних країнах світу. Доведено, що сьогодні не існує єдиного критерію чи способу вимірювання цього явища. Обґрунтовано, що промислове виробництво відіграло вирішальну роль у створенні нових робочих місць шляхом залучення надлишкової робочої сили з аграрного та інших традиційних секторів економіки та спрямування цієї робочої сили на більш оплачувані сфери діяльності. У цьому зв'язку охарактеризовано два основні прояви деіндустріалізації, які безпосередньо пов'язані з промисловим виробництвом та сферою послуг: процес поступового переходу від виробництва товарів до виробництва послуг, за якого в кінцевому продукті зменшується частка промислового виробництва і збільшується частка послуг, що також можна пояснити зміною частки населення, зайнятого у виробництві товарів і послуг та скорочення обсягів промислового виробництва в структурі експорту країни або регіону.

Ключові слова: явище деіндустріалізації, розвиток, проблеми вимірювання, ефект трудомісткості, ефект частки сектору, сукупний ефект продуктивності праці.

Вступ та постановка проблеми. Аналіз наукових праць провідних теоретиків стосовно явища деіндустріалізації дає можливість виявити її суттєві ознаки. Як правило, вони співставляються з характерними рисами економіки попереднього індустріального суспільства і постіндустріальним розвитком. Постіндустріальній економіці на відміну від індустріальної економіки притаманні такі особливості: зростаючий розвиток сфери виробництва нематеріальних послуг порівняно зі сферою виробництва товарів; перехід від капіталомісткого до наукомісткого типу економічного зростання; зростання витрат на придбання інформації та інформаційних технологій порівняно з витратами на основні фонди; впровадження новітніх технологій, інноваційних процесів, про-

дуктів, засобів, форм управління; реалізація здібностей людей, розвиток освіти, науки, охорони здоров'я як переважна форма нагромадження, що супроводжується різким зростанням інвестицій у знання та інтелектуальний капітал. У цьому зв'язку потребує подальшого дослідження проблема вимірювання явища деіндустріалізації в різних країнах світу і в різні періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Х. Пальма характеризує деіндустріалізацію як такий етап суспільного буття, за якого кількість зайнятих у промисловості починає зменшуватися, а основним джерелом зайнятості стає сфера послуг [1].

Оскільки деіндустріалізація є відносно новою проблемою в економіці, то сьогодні не існує жодного стан-

дартизованого критерію чи способу вимірювання цього явища. Переважна більшість науковців зосереджується на аналізі структури зайнятості, а саме частці промислового виробництва, не акцентуючи увагу на визначенні критеріїв вимірювання.

Метою статті є дослідження явища деіндустріалізації в контексті визначення критеріїв його вимірювання у взаємозв'язку з ефектами трудомісткості виробництва й ефектом секторного зростання.

Результати дослідження.

Світова практика доводить, що до постіндустріальних країн належать, як правило, ті, у яких на сферу послуг припадає значно більше половини ВВП. Під цей критерій потрапляють, зокрема, США (на сферу послуг припадає 80% ВВП), країни Європейського Союзу (69,4%), Австралія (69%), Японія (67,7%), Канада (70%). В Україні цей показник становить менше половини ВВП – лише 47%. Відносне переважання частки послуг над матеріальним виробництвом не обов'язково означає зниження обсягів виробництва, просто ці обсяги в постіндустріальному суспільстві зростають повільніше, ніж збільшуються обсяги наданих послуг. Доречно зауважити, що під послугами розуміємо результати діяльності не лише в торгівлі, комунальному господарстві та побутовому обслуговуванні, а й у будь-якій інфраструктурі, що створюється і утримується суспільством для надання послуг: державі, армії, праві, фінансах, транспорті, зв'язку, охороні здоров'я, освіті, науці, культурі.

Враховуючи важливість промисловості для економічного, соціального та екологічного розвитку країн світу, Організація Об'єднаних Націй із промислового розвитку (UNIDO) запроваджує поняття загального сталого промислового розвитку ISID (inclusive and sustainable industrial development) для використання повного потенціалу внеску промисловості в досягнення загального розвитку й добробуту. Загальний сталий промисловий розвиток стане міцною основою для глобальної економіки, колективного добробуту суспільства і захисту навколишнього середовища [2].

Можна виділити два основні прояви деіндустріалізації, які безпосередньо пов'язані з промисловим виробництвом та сферою послуг:

- процес поступового переходу від виробництва товарів до виробництва послуг, за якого в кінцевому продукті зменшується частка промислового виробництва і збільшується частка послуг, що також можна пояснити зміною частки населення, зайнятого у виробництві товарів й у виробництві послуг. Уважасмо за доцільне зауважити, що абсолютне зростання частки сфери послуг (або кількості населення, працевлаштованого у цьому секторі) за відсутності зниження обсягів виробництва не означає деіндустріалізації;

- скорочення обсягів промислового виробництва в структурі експорту країни або регіону [3].

Статистика показує, що кількість зайнятих у промисловості починаючи з 1991 р. зростає у середньому на 0,4% на рік і станом на 2016 р. становить приблизно 316 млн. осіб. Водночас у країнах із високим рівнем розвитку економіки (США, Японії, Німеччині, Південній Кореї та Італії), де спостерігається інноваційне та наукомістке виробництво, кількість осіб, зайнятих у промисловості, зменшилася від 107 млн. у 1991 р. до 78 млн. у 2016 р., у процентному співвідношенні 21,7% та 13,2% відповідно. Хоча у США кількість осіб, зайнятих у виробництві, є найвищою, у процентному співвідношенні цей показник виявився найнижчим (9,6%), тоді як у Німеччині, де традиційно розвивається промисловий сектор, частка промисловості у структурі зайнятості є найвищою – 19,2% [4]. Серед інших країн ЄС висока частка зайнятих у виробництві спостерігається у Чехії (25,8%), Словаччині (22,3%) та Словенії (21,3%) [5]. У країнах, що розвиваються, спостерігається протилежна тенденція. Кількість зайнятих, навпаки, зростає (рис. 1).

Абсолютним лідером серед усіх країн, що розвиваються, є Китай. Незважаючи на зростаючу кількість робочих місць у виробництві, в Індії відсоткова частка суттєво не змінилася – 10,9% у 1991 р. та 11,8% у 2016 р. В Індонезії частка промислового виробництва у структурі зайнятості з 1991 р. до 2016 р. зросла з 10,3% до 14,2% [4].

Серед інших країн, що розвиваються, лідером є Білорусь (21,6% зайнятих у виробництві), Болгарія (19%) та Польща (18,5%) [6].

Так, із 1991 р. спостерігається постійне зростання продуктивності праці у промисловому виробництві.

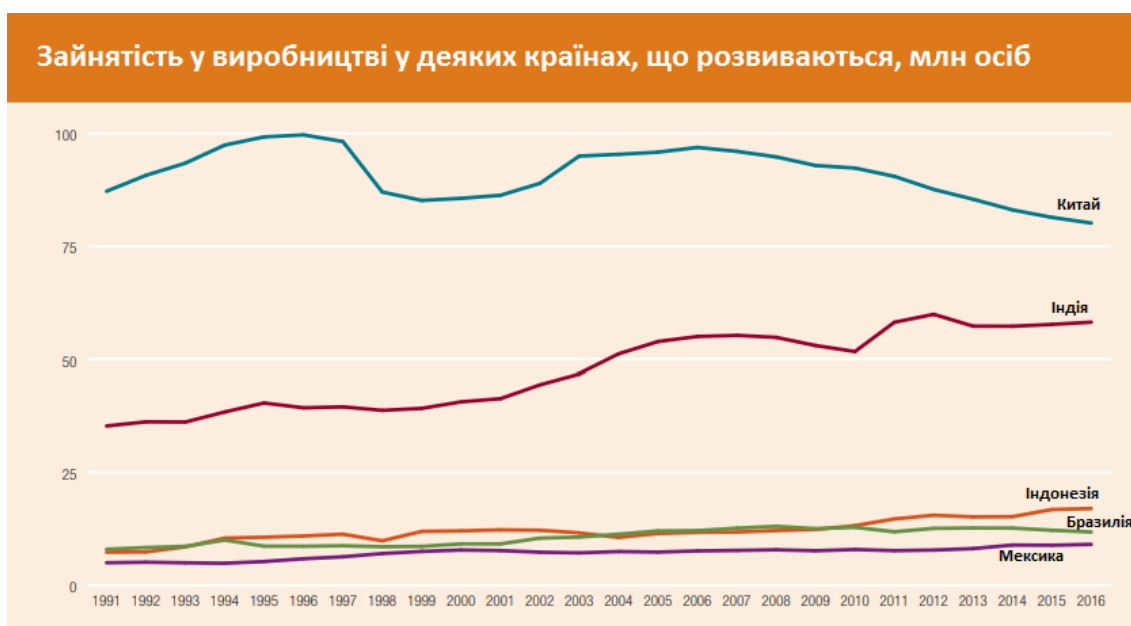

Рис. 1. Динаміка кількості зайнятих у промисловому виробництві в деяких країнах, що розвиваються [4]

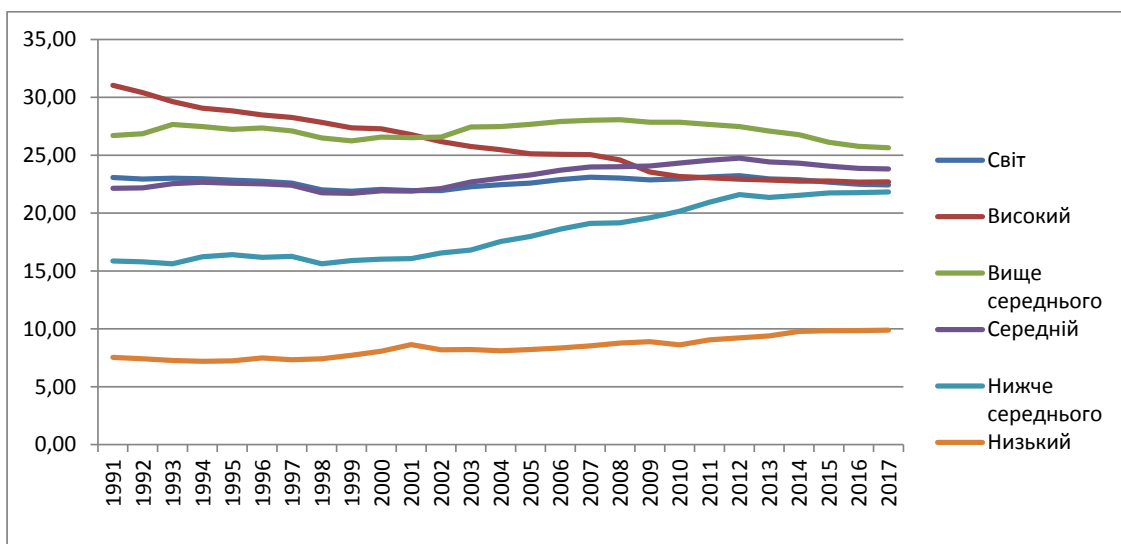

Рис. 2. Рівень зайнятості у виробництві, % від загального рівня зайнятості по групах країн за рівнем доходу

Джерело: складено автором

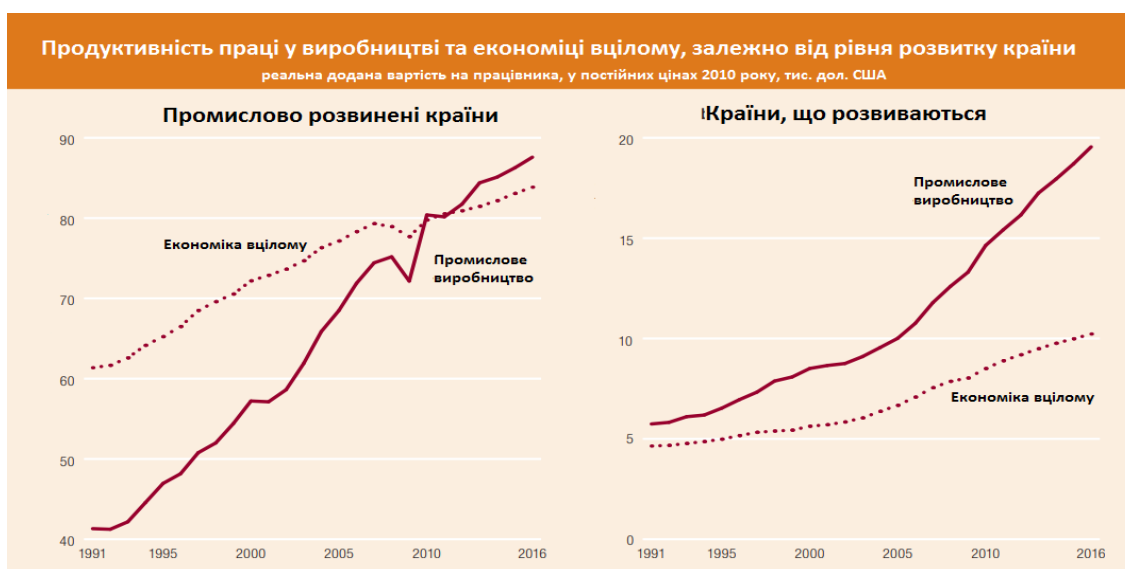

Рис. 3. Порівняльна динаміка продуктивності праці у виробництві промислово розвинених країн і країн, що розвиваються [4]

Як бачимо з рис. 3, у країнах, що розвиваються, реальна додана вартість промислового виробництва є значно вищою, ніж економіки у цілому.

Ф. Трегенна досліджує роль зміни продуктивності праці у виробництві. Емпіричний аналіз проведений за двома методиками: two-way: двокомпонентний розклад змін рівня зайнятості у виробництві та трикомпонентний розклад змін частки виробництва у загальній зайнятості. Для аналізу було відібрано 12 країн із високим рівнем доходу (десять з яких є членами ОЕСР), 11 країн із високим рівнем доходу та п'ять із рівнем доходів, нижчим за середній. Географічно десять країн належать до Азійського регіону, сім – до Європейського, дев'ять – країни Латинської Америки та Карибського басейну, одна – з Північної Америки та одна – з Африки.

У табл. 1 узагальнено тенденції доданої вартості (рівень і частка у загальній доданій вартості), зайнятості (рівень і

частка загальної зайнятості) та продуктивності у секторах виробництва в досліджуваних країнах. Дослідження показали, що у 23 з 28 країн виробництво знизилось, як і частка загальної зайнятості, – це випадки, які можна класифікувати як деіндустріалізацію згідно із загальноприйнятим визначенням. До винятків належать країни з відносно низьким рівнем доходу, такі як Болівія, Індія, Індонезія, Малайзія та Таїланд. У 17 з 23 випадків зменшення частки виробництва у загальній зайнятості супроводжувалося зменшенням частки виробництва у загальній доданій вартості. Не виявлено прикладів, коли частка виробництва у загальній доданій вартості зменшилася разом зі збільшенням частки виробництва у загальній зайнятості. Здебільшого коли виробництво зменшилося, як і частка загальної доданої вартості та загальної зайнятості, абсолютний рівень зайнятості у виробництві також зменшився.

Загальні тенденції у промисловому виробництві в окремих країнах світу за період 1985–2005 рр.

Країна	%Δ рівня доданої вартості в-ва	%Δ рівня зайнятості у в-ві	Δ частки доданої вартості в-ва VA	Δ частки зайнятості у в-ві	%Δ продуктивності в-ва
Аргентина	44	-22	-3	-7	84
Болівія	105	204	1	6	-32
Бразилія	38	23	-2	-2	13
Чилі	156	43	-3	-2	79
Колумбія	77	73	-1	0	2
Коста-Ріка	176	92	1	-2	44
Гонконг	-4	-75	-7	-29	287
Індонезія	317	106	10	3	102
Індія	264	73	2	2	111
Японія	42	-21	-1	-6	79
Корея	416	21	14	-5	327
Мексика	77	40	1	-2	27
Малайзія	526	166	12	8	136
Перу	64	21	0	-2	35
Філіппіни	103	58	-1	0	28
Сінгапур	355	55	5	-4	194
Таїланд	432	165	16	7	101
Тайвань	175	9	-5	-6	152
Венесуела	26	0	-4	-7	26
ПАР	43	2 42	-2	-2	42
Данія	-3	26	-6	-6	32
Іспанія	65	4 26	-3	-4	26
Франція	44	1	-1	-7	91
Італія	22	-10	-3	-5	35
Нідерланди	54	-10	-2	-6	71
Швеція	116	-26	7	-5	191
Велика Британія	22	-37	-6	-10	94
США	80	-19	0	-7	123

Note: %Δ refers to net changes in percentage points over the whole period 1985–2005.

Source: derived from Groningen Growth and Development Centre data and Quantec South African Standardised Industry Database (http://www.ggdc.net/databases/10_sector.htm and <http://www.quantec.co.za/data/easydata-rsa-standardised-industry>)

Спад виробництва, як і частки загальної зайнятості та частки доданої вартості, був особливо сильним та поширеним серед більшості розвинутих країн. Однак у країнах, що розвиваються, таких як Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Гонконг, Перу, Філіппіни, Тайвань, Венесуела та Південна Африка, виробництво знизилось як і відносно частки доданої вартості, так і відносно зайнятості. Це можна трактувати як «передчасну деіндустріалізацію», оскільки процеси деіндустріалізації відбуваються на рівні доходу на душу населення, який є значно нижчим, аніж аналогічний показник у розвинених країнах, де ці процеси відбувалися раніше.

Вважаємо, що аналіз зміни зайнятості у виробництві на міжнародному рівні доцільно розпочати з декомпозиції рівня зайнятості у виробництві на два складника: зміна доданої вартості сектору та зміна рівня зайнятості у цьому секторі, щоб виявити, як значна зміна зайнятості у виробництві кожної країни пов'язана зі змінами у загальному обсязі виробництва, а також як впливає на ці процеси зміна трудомісткості цього виробництва.

Нехай L_{jt} – зайнятість у секторі j у країні i в момент часу t , тобто

$$L_{jt} = \sum_{i=1}^n L_{ijt}, \text{ де сектор } i \text{ позначає виробництво. У рівності}$$

$L_{ijt} \equiv \phi_{ijt} Q_{ijt}$ позначає додану вартість виробництва;

ϕ_{ijt} – трудомісткість виробництва, яка обчислюється за

$$\text{формулою } \frac{L_{ijt}}{Q_{ijt}}.$$

Це обернена продуктивність праці у виробництві (тобто продуктивність праці на людину, а не на одиницю часу). Відповідно, зміна зайнятості у даному секторі протягом періоду часу h обчислюється так:

$$\Delta L_{ij} = \phi_{ijt} Q_{ijt} - \phi_{ijt-h} Q_{ijt-h} = \underbrace{(\phi_{ijt} - \phi_{ijt-h}) \left(\frac{Q_{ijt} + Q_{ijt-h}}{2} \right)}_{\text{ефект трудомісткості}} + \underbrace{(Q_{ijt} - Q_{ijt-h}) \left(\frac{\phi_{ijt-h} + \phi_{ijt}}{2} \right)}_{\text{ефект секторного зростання}}.$$

Під ефектом трудомісткості розуміємо зміну кількості робочих місць, пов'язаних зі зміною трудомісткості виробництва. Оскільки інтенсивність праці визначається як обернена продуктивність праці, це еквівалентно зміні зайнятості у виробництві, пов'язаної зі змінами продуктивності виробництва. Ефект секторного зростання – це зміна рівня зайнятості виробництва, яка пов'язана зі зміною рівня доданої вартості виробництва. За умови $\Delta L_{ij} < 0$, ефекти трудомісткості та секторного зростання можна розглядати, як два складники «абсолютної деіндустріалізації» (стосовно падіння рівня зайнятості виробництва).

Вважаємо, що деіндустріалізація, пов'язана переважно з одним із цих двох ефектів, може мати різні причини та наслідки. З одного боку, втрата робочих місць у виробництві, зумовлена ефектом секторного зростання, може означати, що проблема є, передусім, у секторі виробництва у цілому, а також у відсутності розвитку в ньому. З іншого

боку, якщо зменшення зайнятості пов'язати з ефектом трудомісткості, можна вважати, що проблема пов'язана зі здатністю цього сектору до поглинання робочої сили.

Проаналізувавши зміни у частці виробництва у загальному рівні зайнятості, розкладаючи зміни у частці зайнятості у виробництві на компоненти, пов'язані зі зміною працеінтенсивності виробництва, часткою виробництва у ВВП та сукупною продуктивністю праці, доводимо, що деіндустріалізація умовно визначається як зміна частки виробництва у загальній зайнятості.

Отже, визначаючи σ_{jt} як частку виробництва у загальній структурі зайнятості і раніше визначивши L_{jt} та Q_{jt} як зайнятість та додану вартість відповідно (у виробничому секторі і країні j у момент часу t) та ϕ_{jt} як трудомісткість, обчислену як $\frac{L_{jt}}{Q_{jt}}$.

Позначивши сукупну продуктивність праці як $\theta_{jt} = \frac{Q_{jt}}{L_{jt}}$, та частку виробництва у загальній доданій вартості у країні j у момент часу t , обчислену як $\delta_{jt} = \frac{Q_{jt}}{Q_t}$, де Q_t – загальна додана вартість у країні j у момент часу t , встановлено рівність, щоб виразити частку виробництва у загальній структурі зайнятості як результат трудомісткості виробництва. Частка виробництва у загальній доданій вартості та загальній (економічній) продуктивності праці обчислюється так:

$$\sigma_{jt} \equiv \frac{L_{jt}}{L_t} \equiv \phi_{jt} \delta_{jt} \theta_{jt}$$

Це дає змогу розділити зміну частки виробництва у загальній структурі зайнятості на окремі компоненти, пов'язані зі змінами у продуктивності праці виробництва, частці виробництва у загальній доданій вартості та продуктивності праці економіки у цілому так:

$$\begin{aligned} \sigma_{ijt} \equiv & \frac{1}{6} (\phi_{ijt} - \phi_{ijt-h}) \{ (\delta_{ijt-h} \theta_{ijt-h} + \delta_{ijt} \theta_{jt}) + (\theta_{ijt-h} + \theta_{jt}) (\delta_{ijt-h} + \delta_{ijt}) \} \\ & \text{ефект трудомісткості} \\ & + \frac{1}{6} (\delta_{ijt} - \delta_{ijt-h}) \{ (\phi_{ijt-h} \theta_{ijt-h} + \delta \phi_{ijt} \theta_{jt}) + (\theta_{ijt-h} + \theta_{jt}) (\phi_{ijt-h} + \phi_{ijt}) \} \\ & \text{ефект частки сектора} \\ & + \frac{1}{6} (\theta_{ijt} - \theta_{ijt-h}) \{ (\phi_{ijt-h} \theta_{ijt-h} + \delta \phi_{ijt} \theta_{jt}) + (\delta_{ijt-h} + \delta_{ijt}) (\phi_{ijt-h} + \phi_{ijt}) \} \\ & \text{сукупний ефект продуктивності праці} \end{aligned}$$

Висновки. Сучасні процеси деіндустріалізації розгортаються як між промислово розвиненими країнами, так і охоплюють країни, що розвиваються. Встановлено, що глобалізація зміцнює позиції першої групи країн, дає їм додаткові переваги. Водночас розгортання процесів глобалізації у рамках сучасного міжнародного поділу праці може заморозити нинішнє положення менш розвинених країн так званої «світової периферії», що стануть скоріше об'єктами, ніж суб'єктами деіндустріалізації. Важливим піддруктям для характеристики деіндустріалізації і виокремлення проблем вимірювання явища деіндустріалізації є формування теорії постіндустріального суспільства в її сучасному вигляді з формулюванням визначених ефектів. Дослідження показали, що в країнах із високим рівнем економічного розвитку спостерігається зростання сфери послуг як у структурі ВВП, так і в структурі зайнятості. Водночас, за твердженнями багатьох науковців, розвинена промисловість залишається ключовою умовою високого рівня розвитку. Ефект трудомісткості вимірює внесок змін у трудомісткість виробництва (тобто обернену продуктивність праці у виробництві) до змін частки виробництва у загальній структурі зайнятості. Ефект частки сектору вимірює зміни у частці виробництва у загальній доданій вартості до змін частки виробництва у загальній структурі зайнятості.

Сукупний ефект продуктивності праці оцінює внесок змін у сукупній продуктивності праці до змін у частці виробництва у загальній структурі зайнятості.

Список використаних джерел:

1. j.m.palma
2. Unido industrial development report 2014
3. lever, Dlandtherealityofpost-industrialcity
4. Unido industrial development report 2018
5. eurostat
6. Дані із сайту Міжнародної організації праці

ПРОБЛЕМЫ ИЗМЕРЕНИЯ ЯВЛЕНИЯ ДЕИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ В СТРАНАХ МИРА

Аннотация. В статье исследовано явление деиндустриализации и выделены проблемы измерения явления деиндустриализации в разных странах мира. Доказано, что на сегодняшний день не существует единого критерия или способа измерения этого явления. Обосновано, что промышленное производство сыграло решающую роль в создании новых рабочих мест путем привлечения избыточной рабочей силы из аграрного и других традиционных секторов экономики и направления этой рабочей силы в более оплачиваемые сферы деятельности. В этой связи охарактеризованы два основных проявления деиндустриализации, непосредственно связанные с промышленным производством и сферой услуг: процесс постепенного перехода от производства товаров к производству услуг, при котором в конечном продукте уменьшается доля промышленного производства и увеличивается доля услуг, что можно объяснить изменением доли населения, занятого в производстве товаров и в производстве услуг и сокращение объемов промышленного производства в структуре экспорта страны или региона.

Ключевые слова: явление деиндустриализации, развитие, проблемы измерения, эффект трудоемкости, эффект доли сектора, совокупный эффект производительности труда.

PROBLEMS OF MEASURING THE PHENOMENON OF DEINDUSTRIALIZATION IN WORLD COUNTRIES

Summary. The article deals with the phenomenon of deindustrialization and identifies the problems of measuring the phenomenon of deindustrialization in different countries of the world. It is proved that for today there is no single criterion or method of measuring this phenomenon. It is substantiated that industrial production has played a decisive role in creating new jobs by attracting redundant labor from agrarian and other traditional sectors of the economy, and directing this workforce to more cost-effective spheres of activity. In this regard, two main manifestations of deindustrialization, which are directly related to industrial production and services, are described: the process of a gradual transition from the production of goods to the production of services, in which the final product reduces the share of industrial production and increases the share of services that can also be explain the change in the share of the population employed in the production of goods and in the production of services and the reduction of industrial production in the structure of exports of a country or region.

Key words: the phenomenon of deindustrialization, development, measurement problems, the effect of labor intensity, the effect of sector shares, the combined effect of labor productivity.